

ALREDEDOR DE LA INSTITUCIONALIZACIÓN DE LOS XUEGOS TRADICIONALES: DE LA NECESIDAD DE CONSERVALOS AL PELIGRU DE DEFORMALOS

Carlos Suari Rodrigue

Depués de lleer a Parlebas nesti mesmu númberu de *Cultures. Revista de Cultura Asturiana* nun fadrá falta xustificiar por qué los xuegos, y más en concreto los xuegos deportivos tradicionales, tán dientro del gran paragües cultural. Dalgo más de trabayu va danos ver de qué manera esos xuegos respuenden a los cambeos sistémicos de les cultures au s'alcuentren y, sobre too, con qué xeitu encaren el retu de nun quedar desaniciaos.

I. CAMBÉU CULTURAL

Que la cultura camuda de contino ye tan apalpable y claro como llargo y en baldre diba ser documental equí y agora pela vía bibliográfica. Sicasí, eses tresformaciones nun les viven igual toles persones: una que nun conoz y nun practica otra cosa que'l ciclocrós o'l baloncestu tien –si namás reparáremos nesta circunstancia– una esperiencia del cambéu cultural mui estremada a la d'otra qu'heredare'l vezu de xugar a los bolos o de remar nuna trainera. El primer deportista ta avezáu a modalidaes anguaño prestixaes socialmente y ensin peligru de desaparecer, mentes el segundu ta a piques de perder pa siempre les sos.

1.a. Perceiciones diferentes

Paez entós que tamos delante d'un fenómenu que por más evidente que seya, ye malu d'oxetivizar, qu'almite formes de velu y de sentilu mui extremaes.

Simplificando, podíamos decir qu'hai una perceición dinámica del cambéu cultural que nos lleva a falar de tresculturación, un procesu cíclicu de destrucción-construcción nel qu'una cultura pierde, tresforma o gana constituyentes y rellaciones de contino. Si tuviéremos analizando les espeutatives de los xuegos propios d'una cultura embaxo d'un procesu de tresculturación, llegaríamos a la conclusión de que tienen tres escenarios dables: caltenese, camudar o desaparecer.

Pela cueta, alcontrariémos otra perceición que ye estática y fai falar d'aculturación. Según ella, la cultura en cambéu entraría nun procesu unidirecional d'esvacíu de los sos constituyentes y rellaciones hasta quedar balera y, cola mesma, sustituyida d'afechu por otra cultura. Lleváu al nuesu casu, el mesmu entamu d'esi cambéu implicaría automáticamente que los xuegos propios d'esi grupu y contestu aculturaos, quedaren condergaos al desanicíu.

La tercer perceición, que podía garrar parte y parte de les dos primeres, amestaría-yos la dimensión temporal y relativizaría les resultancies qu'apuntaben aquellos. Asina ye qu'unque paecen más bonos de xustificar –cola esperiencia histórica na mano– los argumentos de la primera, hai que reconoce-y a la segunda que si'l cambéu cultural apruz aceleráu, la cultura sometida a esa tresculturación nun va poder adautase a ello y acabará dando como resultáu una aculturación.

1.b. Resistencies al cambéu cultural

Si'l grupu percibe'l cambéu con más claridá cuanto más rápidu ye, y nun pudiendo anguaño falar de conquistadores tresoceánicos, ¿qué clas de cambéu cultural ta emburriando esi ente que ye la globalización: una tresculturación o una aculturación? Seya entendiéndolu d'una manera o de la otra, lo que ta claro ye que dacuando apaecen respuestes de resistencia al cambéu cultural.

Hailes que tienen caráuter dinámicu y global, porque actúen sobre la cultura en xunto y, poro, sobre la interconexón de tolos sos elementos: los de la base material, los estructurales y los supraestructurales. Sedría una respuesta dinámica la de la persona o'l grupu que, afeutáu pol peligru de desanicíu d'un xuegu, busca causes y soluciones sistémiques na so cultura.

Otres resistencies, al revés, considerámosles estátiques o parciales porque suelen centrarse na proteición singular d'elementos culturales concretos, ensin analizar la rede que formen tolos constituyentes y rellaciones d'una cultura, nin cómo l'argayar d'unos desplica l'argayar de los otros.

2. LA EVOLUCIÓN DEL PATRIMONIU LLÚDICU

Dicho ta que la cultura camuda de contino, a diferentes velocidaes y con niveles estremaos d'impautu. Dicho ta tamién qu'esi cambéu alcuentra dacuando resistencies. Aína vamos ver que'l campu de los xuegos motores ta tamién sometíu a una tresformación constante que cuando garra formes cercanes a l'aculturación dispara delles respuestes reactivas.

2.a. *Definición y desllinde del patrimoniu llúdicu*

Llevamos unes cuantes llinies falando de xuegu y patrimoniu llúdicu ensin poner unes bases terminolóxicques nesti partaz de la cultura, asina que yá tábamos cayendo na mesma zuna que tantos otros a la de nega-yos a estes espresiones culturales hasta la más mínima propiedá léxica.

El xuegu tradicional, patrimonial o más estrambólicamente etnoxuegu ye'l que surge y vive nuna cultura determinada, de la que ye parte constitutiva, de la que garra y a la qu'entrega tolos sos elementos. Hai tres constantes que xebren el xuegu tradicional d'otros xuegos en xeneral:

- i. Una tresmisión interxeneracional que caltién la conocencia del xuegu a lo llargo los años.
- ii. Una combinación de simbolismu, materialidá, espacialidá y temporalidá acordies colo que l'antropoloxía pudiere reconocer como una tradición cultural concreta, como la idiosincrasia d'un pueblu.
- iii. Un orixe asitiáu nún periodu históricu bien estremáu del presente. Anguaño, la Revolución Industrial de mediaos-finales del sieglu XIX n'Asurias sigue tando aceutada como la última gran resqueibra socioevolutiva, con repercusiones drástiques en tolos elementos de la cultura. Ye probable que la perspeutiva'l tiempu diga que'l tránsitu ente los siglos XX y XXI supunxo otra importante revolución basada na multiplicación y l'algame de la información.

Al falar de patrimoniu llúdicu referímonos al conxuntu de tolos xuegos y otres manifestaciones llúdiques d'una cultura (etnolludicidá), au la parte mayoritaria son práutiques nes que l'aición motora ye insustituyible, consciente, notable y determinante nel resultáu (etnomotricidá). Anque en sen ampliu entren equí un bon númberu de tipoloxíes, el xuegu motor suxetu a delles riegles (deportivu o cuasi deportivu) lleva la palma nos repertorios llúdicos tradicionales.

2.b. *Del xuegu espontaneu al xuegu tradicional*

Pero ¿ye'l mesmu xuegu tradicional el que recibieron persones nacíes un sieglu arriba o abaxo? De xuru qu'esta entruaga almite dambes respuestes. Sí, porque'l xuegu caltendrá una lóxica interna, una "gramática" que lu fai reconocible, y quiciabes tamién una lóxica esterna, un vezu o un papel sociocultural. Y non, porque dambes lóxiques tán espuestes a constantes propuestas de cambéu que, a la llarga, acaben camudándolu más o menos.

Muncho primero de que se produzan procesos de cambéu cultural aceleraos y, poro, posibles resistencies nos usufructuarios del patrimoni llúdicu, cadún de los xuegos vivió procesos evolutivos propios, llargos, seles y complexos que faigo por resumir y universalizar en tres fases:

- i. Xuegu individual y espontaneu. Apaez, como una chisca, nun momentu íntimu y llúdicu que puede quedar no aneudótico o llegar a espardece a otres persones, a la comunidá.
- ii. Xuegu compartíu, popular o popularizáu. Persones cercanes al creador d'esa «llaparada llúdica» conocen y validen el xuegu, prauticándolu y estendiéndolu a un númeru variable de persones. El pueblu aprópiase d'esa espresión.
- iii. Xuegu tresmitíu, tradicional. Al marxe del so crecimientu horizontal (cantidá de persones, estensión xeográfica), el xuegu entra en crecimientu vertical, trespasando xeneraciones y dómines históriques estremaes. Medra'l so caráuter simbólicu y representativu de la cultura que lu prautica.

3. RESISTENCIAS A L'ACULTURACIÓN LLUDOMOTORA

Anque taba mui bien, nun vamos facer agora historia o aneudotariu intensivu de les resistencies al cambéu cultural en tarrén lludomotor, ello ye: de les reacciones que se tienen dao énte la perda o l'enllaceramientu de los xuegos deportivos y tamién d'otres manifestaciones d'esti mesmu xéneru. Sicasí, la esperiencia déxanos encuadrar les más d'elles (entama a haber un númeru curiosu d'esceiciones cuanto más nos averamos al presente) dientro d'aquelles reacciones estátiques y parciales que falábemos más arriba. Xébroles en dos llinies resistentes que non poques vegaes acaben secuenciándose.

3.a. *Expresión d' autorreconocencia.*

Una de les primeres manifestaciones d'esa resistencia al cambéu ye facer espresa l' autorreconocencia como usufructuarios del patrimoniu que ta amenazáu. Una bona -y per otru llau, corriente- manera de proyeutar esi esmolecimiento, ye l' estudiu y la compilación de los xuegos tradicionales que conocemos, porque los xugamos, porque los tresmitimos, porque'l so simbolismu fainos sentir señalda d'un presente que cola escontra'l pasáu a escape. Ye tan asina, que nun ye raro qu'al rau d'estos inventarios, los sos autores formulen dalgunes entruques como ¿cuánto meyor la manera tradicional de xugar y rellacionase qu'esta otra de les máquines y l'Internet? Quien, amás, fai estos exercicios d'alcordanza dende posiciones pedagóxicques nun entarda en tresformar les sos compilaciones de xuegos en propuestas docentes a executar.

3.b. *Institucionalización o heterorreconocencia*

A nada que se restola nella, vese que la noción xeneral d'institucionalización anda, en realidá, ente dos idees compatibles y davezu converxentes: la institucionalización que supón llevar una cosa a l'alministración («metela na institución») y la que consiste en da-y una entidá con calter institucional («facela institución»). D'esta manera o d'aquella, paez qu'al institucionalizar un xuegu tradicional búscase una heterorreconocencia, ye dicir, qu'otres persones ayenes al fechu acaben dando-y la importancia que yá-y daben les que primero se decataren del so peligrosu de desaniciu.

Que'l plenu d'un conceyu o qu'un parllamentu dean carta de naturaleza a un xuegu pela vía normativa ye una forma d'institucionalizalu pero, inda más, qu'entamen aiciones empobinaes a protexelu dende la institución. El problema ye que pa llegar a ello, suel ser necesario qu'esista dalguna entidá específica y autónoma (asociación o, llegáu'l casu, federación) que lleve les sos esmoluciones a los xestores de lo públicu, ensin dexar de desenvolver, tamién, les sos propies aiciones.

Vistes les particularidaes que s'abren, nun hai qu'escaecer qu'hai pelo menos dos constantes en toa institucionalización:

- i. Una descripción y catalogación que, munches vegaes, remata na estandarización tipolóxica de la espresión a institucionalizar.
- ii. La so visibilización social al traviés d'aiciones didáutiques o festives pero, sobre too, competitives.

La institucionalización de les espresiones etnomotores ye un fenómenu que garra formes estremaes según el casu. Institucionalícense xuegos, pero tamién dellos vezos llaborales (el so componente motor ye claru), como son los d'entibar, segar, cortar madera o echar sidra. Tampoco nun ye a esmucir d'ello otru elementu llúdicu del campu etnomotor: el baille. Nestos exemplos ye fácil comprobar la presencia de les dos constantes qu'espliquemos enantes: hai estandarización tipolóxica y hai visibilización social, perriba de too, al traviés de los concursos.

Pero hai un fenómenu que, ensin salir del marcu xeneral que tamos dibuxando, rescampa pola fondura cola que furrula y pol númberu de casos que se conocen alreduer del mundu. Nos xuegos motores, los procesos d'institucionalización lleven delles décadas bien descritos baxo'l términu deportificación (Parlebas, 1999):

«Procesu social, especialmente institucional, y por estensión el resultáu d'esi procesu, pel qu'una actividá lludomotorá algama la condición de deporte».

Tan espardíu ta y tan operativu ye, que'l procesu de deportificación paez tar influyendo a dalgunes d'aquelles espresiones. Asina, entibar, segar o cortar madera yá tán consideraes espresiones deportives tradicionales, pero ¿qué-yos falta a los concursos de baille o d'echar sidra p'ameritar el calificativu de «deportivos»?

4. EL PROCESU DE DEPORTIFICACIÓN

Si, como paez, la deportificación ye una forma especializada d'institucionalización, habrá que pescudar el procesu que la concreta y tantiguar la intensidá d'atraición social qu'ufre, como modelu, el deporte.

4.a. La fuerzia del deporte

Si'l xuegu motor tuviere güeyos, veríase nel deporte como nun espeyu, aunque quiciabes un migayu paxareru y mui hipertrofiáu socialmente. El xuegu motor esiste dende siempre, pero'l deporte non. El deporte ye una forma especializada de xuegu motor, que ye como dicir que tolos deportes son xuegos motores, pero non al revés. Gracias a formes más o menos normativizaes, téuniques, táutiques o estratéxiques, con o ensin compañía, opositives o cooperatives... podemos dicir que'l ser humanu lleva xugando motoramente dende'l primer día de la especie.

Pero, fai agora menos de sieglu y mediu, apaeció n'Asturies un fenómenu que, aunque ye bonu de desllindar temporal y conceutualmente, foi incontenible. Tanto, qu'al olimpismu helén yá-y tienen llamao deporte, igual qu'a les xustes medievals, por poner dos casos. Ye abluante la retroactividá histórica del términu, tan fuerte como la capacidá que tien anguaño d'apoderar tolo que se faiga en chándal. Nello tien munchu que ver la idea más recién de *sport for all* que, pa bien ser, habríemos traducir como motricidá pa cualesquiera.

Entós, el probe xuegu motor tradicional o, meyor dicho, los sos usufructuarios ¿cómo nun diben ver nel deporte un plan de futuru o, a lo peor, de pensiones, pa esi vezu en desaniciu?

4.b. La deportificación: circunstancies y continuidá evolutiva

Suel dicise que tamos énte una deportificación cuando coinciden, pelo menos, estes tres circunstancies qu'interactúen:

- i. L'aprobación d'un reglamentu zarráu, fitu y davezu escritu; camudando asina'l sentíu tradicional de la norma flexible y oral.
- ii. L'afitamientu d'un sistema competitivu; desdexando la idea de xugar llibremente, ensin compromisos globales.
- iii. La creación d'una institución que s'encargue d'esi «ser deportivu»; concentrando nuna entidá sola la responsabilidá organizadora que tradicionalmente yera compartida.

D'esta miente, entendemos qu'un deporte tradicional ye un xuegu tradicional (aunque tamién puede ser otra espresión motora como una llucha o un retu llaboral) dotáu d'una institución propia (asociación o federación), un reglamentu y una competición regular y programada.

Si volvemos al puntu 2.b. d'esti testu, acordámonos de les tres fases peles que pasen los xuegos desque surden hasta que se faen tradicionales. Vistes dalgunes idees alreduro de la deportificación, entrugámonos si ésta nun sedrá más qu'una continuación estrictamente contemporánea d'aquella otra evolución cultural qu'asoleyáremos en términos atemporales. Podíemos amestar, entós, otres dos fases:

- iv. Deporte tradicional y/o autóctonu. Los usufructuarios del xuegu deportifíquenu. El marcu institucionalizador suel ser cercanu, hasta'l puntu de qu'hai autores que tienen fecho la igualdá "xuegu tradicional deportificáu

= deporte autóctonu” entendiendo qu’unque esi xuegu pueda ser cásiqye universal, el xeitu de deportificalu llega a ser particularísimu.

- v. Deporte tradicional tresnacional. Hai dos vées p’algamar esti nivel:
  - a. Saltando la fase iv. En dalgunos casos, los más cuntaos, el deporte tradicional alquier automáticamente caráuter tresnacional (inclusive olímpicu) porque los axentes deportificadores saben que’l xuegu del que vien ye compartíu o porque nun se-y quier dar continuidá a la so personalidá patrimonial o tradicional, arrenúnciase a ella.
  - b. Hai un procesu converxente ente deportificaciones. Nesti casu, delles instituciones apauten compartir los sos deportes trespasando les llendes nacionales de caún.

4.c. Los deportes, esa «seleuta» triba de xuegos

N’Asturies hai una bona cantidá d’intentos de deportificación que nun llegaron a completase, les más de les vegaes por nun acabar d’establecer una institución propia o una programación competitiva. Dellos son: la carrera de panoyes (la Federación Asturiana de Deportes Tradicionales llegó a programala en paralelo a los campeonatos oficiales), l’arrastre (que güei sigue apruciando en muchos eventos festivos col apoyu de dalgunes entidaes patrocinadores), les carreres y les cintes d’a caballu (entá mui presentes en delles fiestes y na actividá corriente d’unes cuantes asociaciones hípiques) o dalgunes modalidaes de bolos llocales, que pa nun ser escaecies tán recoyendo les sos normes, estandarizándoles y entamando dalgunes competiciones regulares. Per otra banda, les carreres a pie de tipu tradicional, igual que les travesíes a nadu, queden güei cásiqye dafechu sobrepuestes poles modalidaes contemporánees –y mui teunolóxiques–, nes que nun hai nengún tastu patrimonial.

Sicasí, podemos cuntar ocho axentes deportificadores que sí foron quien a zarrar dafechu esti procesu n’Asturies:

- i. L’Asociación Española de Llucha de Brazos, con bona participación asturiana, que deportificó’l pulsu (unque esta llucha yá tenía cierta estructura deportiva n’Asturies). Compítese n’Asturies, n’España y tamién continental y mundialmente.
- ii. La Federación Asturiana de Remu, que da carta de naturaleza al remu en bancu fixu o tradicional. Les competiciones son asturianas y nel ámbitu cantábricu.

- iii. La Federación Española de Pelota, qu'engloba delles modalidaes qu'anguaño namás tienen presencia asturiana nes competiciones estatales gracias al Grupo de Cultura Covadonga de Xixón.
- iv. La Federación Asturiana de Bolos, que tien ente les sos modalidaes de raigañu tradicional: la cuatriada, el bolu palma, el/la batiente, el bolu celta, el bolu vaqueiru y el bolo rodao. Hai competiciones estatales en bolu palma y bolu celta y tienles habío en cuatriada.
- v. La desaparecida Federación Asturiana de Deportes Tradicionales (FADT), que deportificó la corta, el tiru cuerda (que yá tenía federación internacional), la carrera de llecheres, el tiru al palu, el llanzamientu de barra, la siega, la llave (que tuviere federación propia años primero) y el tiru con gomeru (qu'anguaño caltién la so estructura deportiva gracias a les peñes dedicaes a la modalidá). Les competiciones de la FADT yeren namás asturianas, pero'l tiru con gomeru ta viviendo güei l'entamu d'un procesu tresnacional.
- vi. Les peñes de rana que lleven más de trenta y cinco años entamando'l campeonatu d'Asturies d'esti xuegu cola máxima regularidá.
- vii. Los xugadores y peñes d'iriu, organizaos so'l nome Conceyu Nacional de Liriu, que llegaron a desendolcar tres campeonatos d'Asturies y qu'anguaño caltienen un mínimu calendariu añal. Les competiciones nesti deporte desborden el marcu asturianu cola celebración de la Copa Cantábrica.
- viii. HUNOSA y les alministraciones públiques competentes en minería, que foron les que fixaron les condiciones de competición de los concursos d'entibadores mineros yá a mediaos del sieglu XX. Aunque l'entamu y la mayor tradición d'ellos tán n'Asturies, hailos tamién nel norte de Lleón y Palencia.

Como víemos, un casu chocante ye'l del tiru cuerda, que tuvo nos Xuegos Olímpicos de branu ente 1900 y 1920 y que güei sigue tando programáu nos Xuegos Mundiales y reconoció pol Comité Olímpicu Internacional. Qué sepamos, los tiradores asturianos nada pintaron na deportificación tresnacional d'esti xuegu, pero ye quiciabes l'únicu que prauticándose ancestralmente n'Asturies algamó'l mayor grau de deportificación posible. Asina ye que nel añu 2000, cuando apaec la Federación Asturiana de Deportes Tradicionales, el tiru cuerda queda reguláu oficialmente n'Asturies per primer vegada na historia, pero acutando les normes internacionales.

Tal paez que'l fechu de llegar a deportificase y, entovía más, a deportificase tresnacionalmente ye caprichosu. ¿Por qué unos xuegos lleguen a ser deporte y otros non? ¿Por qué unos algamen lo olímpicu y otros non? ¿Qué tienen unos más que los otros? Parlebas (1999) espón un casu que nun siendo asturianu, vien a cuentu mui guapamente:

«Cualesquier actividá física nun ye un deporte. D'ente l'imensu conxuntu de práutiques lludocorporales, delles son oxetu d'especiales distinciones per parte de la sociedá, camuden en destinataries d'una atención meticolosa, y al cabu, son reglamentaes y evaluaes con procuru. Estes actividaes a les que se-yos concede un llugar preeminente son los deportes. (...) La deportificación ye a desendolcase en condiciones mui estremaes. Alcuando, una actividá nun se deportifica hasta depués de delles décadas de práutica local o nacional; (...) delles espatuxen nel estatus de xuegu tradicional (...) ensin llegar a imponese a nivel internacional y olímpicu. (...) El casu de la petanca ye bien insólitu y poro interesante. (...) Xunta toles carauterístiques precises pa camudar en deporte; les capacidaes físiques que requier aguanten bien la comparanza coles que desixen otros deportes indiscutíos como'l curling, el golf, el tiru con arcu o'l tiru con carabina. Amás d'esto, cientos de miles, millones cuasi de prauticantes entréguese con pasión a esti xuegu. ¿Entós por qué esa resistencia de les instituciones que mantienen alloñada la petanca del Olimpu deportivu? Ensin dulda, una imaxe negativa, dao que la representación social de la petanca remite a prauticantes bonales, retiraos y vieyos, que pertenecen sobre too a les clases populares. Una representación nada prestixosa pa unes instituciones que s'enchipen por simbolizar el dinamismu de la mocedá y la enerxía conquistadora. (...) ¿Por qué una actividá sorráyase poles instancies sociales mentes otres permanecen nel anonimatu? ¿Cuáles son les carauterístiques que xustificuen la so escoyeta?(...) En primer llugar, l'actividá ha ser espeutacular. (...) En segundu llugar, l'actividá tien que s'axuntar a imperativos éticos reivindicados como fundacionales».

5. LOS EFECTOS DE LA DEPORTIFICACIÓN

Vamos estudiar darréu dellos de los efeutos más llamaderos de la deportificación, los qu'impauten no interno y no esterno del mesmu xuegu, y los qu'afeuten al ecosistema social au vive.

5.a. Un cambéu per dientro y per fuera del xuegu

Por cuestos, llargos o remilgaos que seyan los caminos de la deportificación nun hai que se tresmanar respetu al oxetivu final: caltener una espresión cultu-

ral que, entendíemos, taba en peligru. Nesi camín, como veremos más p'alantre, nun va faltar quien piense en francer el techu de cristal «del probe xuegu tradicional» y, ¿por qué non?, en mirar al mesmu Olimpu, que reconoz a les más grandes espresiones motores.

Falábemos tamién ringleres p'atrás de que la deportificación tien mucho d'estandarización, seique d'una necesaria igualación de términos tanto pa la bona traducción del xuegu al papel llegal, como pa que les competiciones –que son la forma más frecuente d'asoleyamientu social del xuegu– seyan equitatives.

Les primeres mudances qu'asoceden nel xuegu darréu de la so deportificación suelen alcontrase na lóxica interna, esto ye, nel conxuntu de variables nucleares y definitories, les que veríemos si pudiéremos estrayelu de tolo que tien de sociocultural. Pero, darréu o al empar, la deportificación algama la corteja ambiental del xuegu, esa lóxica esterna que fai un momentu eliminábemos pa ver mejor la interna.

Simplificando la so composición, somos quien a xebrar tres niveles que paeen operativos pa entender mejor lo que tien y propón cada xuegu, porque almiten igual una güeyada dende la lóxica interna –que busca lo práxico–, qu'otra dende la lóxica esterna –qu'atiende pa lo sociocultural–. Darréu, mandándo-yos a esos niveles, vamos facer una repasada per dellos de los efeutos xenerales de la estandarización. Nun vamos ser intensivos:

	Efeutos na lóxica interna	Efeutos na lóxica esterna
Nivel 1: Oxetivu	Al ser determinante, ye un de los elementos menos afeutaos pola estandarización. Sicasí, queda matizáu cuando hai cambeos nes estructures del xuegu.	Apaeen formes nueves como'l xugar por conservar, el xuegu pedagóxicu o'l xuegu pa la salú. Otres formes, como'l xuegu con apuesta, tienden a sumise.
Nivel 2: Estructures de xuegu	Actores	La esclusividá de xéneru, edá o perfil social desapaez col modelu categorizáu. Entama a estendese un patrón de xugador sanu, éticu y defensor de la modalidá.
	Espaciu	Apaez la idea d'instalación, llugar de xuegu esclusivu, poco conocíu ancestralmente y que güei davezu yá contempla lo social: públicu, chigre, publicidá...

		Efeutos na lóxica interna	Efeutos na lóxica esterna
Nivel 2: Estructures de xuegu	Oxetos	Normativícense les sos propiedaes físiques, la cantidá y les maneres d'usalos, amenorgando la variedá de manipulaciones: les téuniques oxetuales homológuense.	Piérdese la bayura de formes almitíes tradicionalmente y, en dellos casos, les artesaníes dan en procesos industriales y cambien les materies primes.
	Tiempu	Les condiciones de finalización, la duración, el ritmu de xuegu y la estructura temporal (partes, descansos) queden regulaes, igual que la frecuencia competitiva.	Apaecen el calendariu deportivu y los horarios, que sustitúin a la cronoloxía tradicional del xuegu. Práutiques que yeren estacionales o puntuales son agora continues.
Nivel 3: Normes		Tradicionalmente, si esti elementu algamaba un poco más que lo puramente práxico yera por cuenta d'incluyir delles cuestiones básiques de lóxica esterna, les tocantes al papel social del xuegu. Sicasí, la parte fundamental de les normes tradicionales describe l'oxetivu y les estructures de xuegu como variables independientes, pero tamién tol fluyíu de variables dependientes que surde cola práutica, como la xestualidá o la comunicación. Cola deportificación y como indicativu del nuevu sentir del xuegu, nos reglamentos suelen apaecer una bona cantidá d'elementos que trescinden a l'aición, como son: l'arbitraxe, la uniformidá, les interaiciones col públicu y otros axentes, el códigu disciplinariu, les normes antidopaxe, les condiciones esternes pa poder facer un récord...	

5.b. Un cambéu social alrededor del xuegu

Lo dicho nel apartáu anterior habría valir pa tener una idea xeneral de les mutaciones más dables y esperables nel xuegu deportificáu, pero hai que ver tamién qué cambeos lleguen a vese alrededor d'esi nuevu-vieyu deporte, cómo inflúi esa tresformación nuna sociedá como la nuesa que, podíemos dicir, tien un caráuter deportivu, deportificáu o deportivofílicu, articuláu en dos paradigmes:

- i. Como yá dixéremos al entamu del artículu, la idea de *sport for all* fai mui presentes les práutiques motores nuna sociedá que les aceuta non solo por homologase bien a la moral dominante, sinón polo bones que son pa la salú. Lo que ye chocante ye que, anque falemos de *sport -de deporte- for all -pa tol mundu-*, nesi repertoriu nun suelen tar toles actividaes físiques qu'esisten. Pertencen ensin dulda a esti ámbitu delles versiones familiares de los grandes deportes (correr a pie o en bicicleta,

dir a la piscina, xugar más o menos llibremente al fútbol, al baloncestu, al pádel...) y tamién delles práutiques d'orixe mui estremáu que siempre lleguen a nós avalaes comercialmente: el pilates, el yoga, les artes marciales, los bailles de salón, l'aeróbic o el fitness, ente munches otres. ¿Común denominador d'esti segundu grupu?: la necesidá de dir al ximnasiu o a un sitiu asemeyáu. En xeneral, tolo que nun tea nestos dos xéneros sedrá marxinal neso del *sport for all*, sacante les modalidaes en contautu cola naturaleza (l'esquí, el surf o andar pel monte...) que tán puxando estes últimes décadas.

- ii. El deporte-espeutáculu, xusto al contrario que'l *sport for all*, dexa pa la xente un únicu papel pasivu... un auténticu «*sport for nobody*». Nun fai muncha falta entrar a esmigayar tolos sos elementos: vasu comunicante d'otros negocios que poco tienen que ver col deporte, principal escaparate d'empreses que sí amiyen na ancha contorna deportiva, tema de cabecera pa medios de comunicación xenerales y especializaos... Nel paradigma del deporte-espeutáculu poques vegaes entren otres modalidaes que nun seyan les del programa olímpicu, les de les federaciones con mayor númeru de fiches y los deportes nos que meyor llantaron el raigañu les grandes compañíes. Vese bien que nun ye en verdá la espeutacularidá de cada deporte la que fai que tean nesti paradigma: les modalidaes minoritaries, espeutaculares o non, lo normal ye que nun entren nél.

Paez claro qu'hai conexones ente los dos paradigmes. Asina, el deporte-espeutáculu proyeuta imáxenes idealizaes del «*homo deportivus*» que convoquen al *sport for all* a cualesquier enfermeru o fontanera, al tiempu que viende la ropa que pondrán esi enfermeru o esa fontanera pa dir a facer *yoguילות*. Dambos paradigmes contribúin a que'l deporte tenga conceyalíes, conseyeríes, ministerios y tou tipu d'entidaes públiques supranacionales; que tea presente, al traviés de la materia d'educación física y el so enfoque «deportificante», n'once años d'enseñu primariu y secundariu.

En bona midida y antemanadamente, con esto yá tuvimos desplcando por que'l deporte tradicional consigue socialmente coses que siendo xuegu yeren cuasi utópiques. Col averamientu a los paradigmes *sport for all* y deporte-espeutáculu tol campu etnomotor (ye dicir, non solo los deportes tradicionales) queda más espuestu socialmente y ello suel trayé-y delles novedaes qu'organizo en tres ámbitos.

Ámbitu públicu:

- i. Creación o espozigue del cuerpu normativu: lleis del deporte autonómiques o estatales, declaraciones de xuegos como bienes d'interés cultural, currículos educativos en toles etapes.
- ii. Regulación alministrativa de los mecanismos pa formar clubes y federaciones. Obsérvese qu'estes entidaes añedirán los sos estatutos y reglamentos al cuerpu normativu del puntu anterior y que tamién xenerarán material divulgativo y entamarán o participarán n'eventos deportivos.
- iii. Convocatoria d'ayudes económicques, como les que van empobinaes a desenvolver competiciones, caltener instalaciones, entamar eventos o facer publicaciones.
- iv. Obligación docente –pela vía curricular– d'incluyir nes clases los xuegos y los deportes tradicionales. Ye corriente qu'esa obligación de trabayalos como productu o fin, induza la execución de propuestes nes que son traos como ferramienta p'algamar otros oxetivos.

Ámbitu priváu:

- v. Apaición d'intereses empresariales. Referíos a negocios direutos (fabricación de material o arquiteutura d'espacios de xuegu, por poner dos casos) o indireutos (como'l chigre que ta al delláu d'una bolera o la empresa que yá vendía ropa deportivo y agora va abrir un mercáu nuevu). Tampoco nun hai qu'escaecer que col pasu de xuegu a deporte tradicional, los espacios de práutica conviértense en llugares publicitarios qu'alcuando llamen l'atención de delles marques.

Ámbitu mestu:

- vi. Atraición de los medios de comunicación, públicos o privaos, escritos o audiovisuales. Les actividaes competitives ganen espaciu na crónica deportiva xeneral y les aiciones divulgatives entren n'otros espacios informativos: sociedá, cultura... Ello fortalez les posibilidaes publicitarias del deporte tradicional.
- vii. Creación d'entidaes públiques o privaes esmolecís pol estudiu y la proteición del deporte tradicional. Ye esperable que xeneren material divulgativo y entamen eventos llúdicos, formativos o de sensibilización, incluso qu'asesoren a les propies federaciones deportives.

- viii. Ameyoramientu de les espeutatives científiques. La deportificación xenera necesidaes nueves que faen espoxigar la investigación educativa, antropolóxica y nel ámbitu de les ciencias de la motricidá.
- ix. Aumentu de l'afición. La mayor visibilidá de les modalidaes tradicionales fai que creza'l númberu d'espeutadores y tamién el de posibles prauticantes en contestos informales y espontáneos. Les redes sociales y les plataformes dixitales aliméntense del material que vuelquen nelles les persones que tán sollertes a estos deportes, complementando la ufierta informativa de los medios de comunicación profesionales y xenerando una bona fonte de documentación abierta.
- x. Formación de deportistes. El patrón del prauticante preparáu, con conocencies especializaes y titánicu nel so rendimientu, aporta a les modalidaes de base tradicional. Apaez la idea d'ensayu y entrenamientu. Les altes capacidaes d'estes persones choquen coles de los xugadores de tola vida y xeneren interaiciones desconocíes hasta agora.

6. MANERES Y PROBLEMES DE LA DEPORTIFICACIÓN

La deportificación –como toa institucionalización, como cualesquier estandarización cultural– nun ye enxamás un procesu perfeutu, asépticu o ensin efeutos secundarios. Volviendo a la idea de que deportificar ye una reaición énte'l peligrosu de desaniciu d'una espresión cultural como ye'l xuegu tradicional, entenderáse meyor por qué nun ye nada raro que dacuando se faiga con improvisación, emotividá y urxencia. Amás, ta bien tener presente que les persones entamadores d'esi procesu son usufructuaries del xuegu tradicional, que nun tienen por qué tar formaes sociolóxicu o antropolóxicamente, nin en cuestiones de xestión deportiva.

6.a. Paradigmes de la deportificación

Desplicar al traviés de tres paradigmes les carauterístiques de les deportificaciones que conocemos, nun ye más qu'un artefautu teóricu pa pescudar les sensibilidaes y les intenciones a la de metese a camudar un xuegu motor en deporte. En verdá, tolos casos que podemos estudiar tienen daqué de, pelo menos, dos d'estos paradigmes:

- i. Dientro del paradigma conservador tarién los estilos de deportificación que tienen nel sentíu de proteición l'aldu a seguir. Tien de positivo la lleitura fina de les lóxicques interna y esterna del xuegu y, si se quier, ello avéralu a lo que sedría una reaición global o dinámica énte la perda cultural. Ente les sos zunes, el favoritismu poles carauterístiques arcaizantes, que privilexa les formes qu'estéticamente paecen representar meyor la tradición.
- ii. Nel paradigma adautador atoparíemos les institucionalizaciones qu'alcuentren l'equilibriu dándo-y más protagonismu a la conservación qu'a la tresformación, pero entendiendo que los cambeos son necesarios p'afacer el xuegu recién deportificáu a la realidá social. Ye interesante'l so apueste por re-sincronizar el patrimoni u cola xente d'anguaño, pero la falta de ferramienta d'análís fai que munches de les adautaciones que propón nun disparen los efeutos queríos.
- iii. El paradigma tresformador axunta les formes de deportificar inspiraes na imitación del deporte-espeutáculu, del más mercantil o'l más presente nos medios de comunicación. Rescampla nesti estilu'l "bon güeyu" pa ver qué trazos faen más esitosu socialmente a un deporte, pero la so falta de midida nes mudances propuestas, llega a desdibuxar les estructures del antiguu xuegu, poniéndolu al borde de perder la etiqueta de tradicional.

Si más que modelos teóricos foren realidaes operatives, veríemos qu'estos paradigmes actuaríen mui distinto. Asina, dalgo como desenvolver l'oxetivu xeneral y básicu (facer que'l xuegu en peligru sobreviva) n'oxetivos estratéxicos ye mucho más propio de los paradigmes adautador y tresformador que del conservador. Esos oxetivos estratéxicos podíen ser, por casu, consiguir nuevos prauticantes fuera del grupu resistente, estender xeográficamente'l deporte, escolarizalu, abrilu a otros contestos sociales desconocíos na tradición o proponelu arguyosamente pal programa olímpicu.

Siguimos cola comparanza. El paradigma conservador estudiaría les variantes del xuegu y toles sos estructures y, cuando la variabilidá fore mui alta, arrenunciaría a bona parte de la estandarización. Refugaría del arbitrase si nun fore tradicional y tampoco nun quedaría normativizar por demás si'l xuegu yá tuviere la so propia autorregulación. Tamién vindicaría'l material y les artesaníes antigües, la ritualidá y los vezos alredu del xuegu.

Pela cueta, el tresformador privilexaría les formes que-y paecieren más vidales pal trunfu social y homoxeneizaría les mentes, no social, almitiría que la

práctica perdiere simbolismu y rrellación con determinaos momentos y llugares. A mediu camín, el paradigma adautador podría llegar a compatibilizar formatos de competición puristes con otros más estandarizaos, respetando'l contestu tradicional del xuegu, pero faciendo que la participación fore más tresversal.

6.b. Perxuicios de la deportificación

Anque los más de los efeutos que provoca'l pasu de xuegu a deporte tradicional tán bien enveredaos al oxetivu d'allarga-y la vida, la bona cantidá de casos de deportificación que conocemos va faciendo, amodo, estoxu de perxuicios:

- i. Cuando la estandarización de les estructures ye intensa, reduz la bayura de realizaciones del xuegu, dándoy enclín a l'automatización. Asina, veráse que les formes de xugar van asemeyándose cada vez más ente elles conforme van almitiéndose menos llugares diferentes au competir o menos variedá de material.
- ii. Si la espeutacularidá -que ye una variable dependiente con un caráuter mui suxetivu- manda nel procesu de deportificación, la normativización suel deformar la realidá material del xuegu, pero tamién la dinámica y les interaiciones. Por casu, en dellos deportes de pasabolu, cada vegada tienen más importancia les qu'antao yeren xugaes esceicionales, conque les que yeren más corrientes güei son les de los peores xugadores.
- iii. Siendo fuertes los cambeos en dalgunes estructures del xuegu, hai normes tradicionales que tienden a perder operatividá. Pása-y al bolu vaqueiru, que nel so reglamentu caltuvo la llibertá d'escoyer la bola anque, güei, les meyores condiciones de los deportistes y de les boleres, faen que xugar con una pieza mui grande yá nun tenga tantu riesgu como cuando la capacidá física de los xugadores yera menor y les boleres, muncho más pesaes.
- iv. La tresnacionalización desequilibrada de la práctica fai perder los usos propios. Nesti suponer tán dalgunos de los meyores cortadores asturianos, qu'al nun tener anguaño competiciones oficiales en casa, marchen a competir fuera, teniendo que desdexar les particularidaes dinámiques y estructurales de la corta autóctona.
- v. Coles deportificaciones xeográfica o tipológicamente paraleles, crez la competitividá ente les modalidaes. La cercanía física fai que'l nichu ecolóxicu tea discutíu y la cercanía nes carauterístiques del xuegu, que se faigan comparances ente dambos modelos d'institucionalización.

- vi. Al entamase eventos multideportivos tradicionales, apruz el riesgu de “contaminación” con modalidaes fuera de contestu. Ye’l casu nel que s’alcuentra la corta tradicional cuando se programa xunto a pruebas con motosierra; o’l de les actividaes de fuerca como’l llanzamientu de barra o’l tiru al palu, puestes al delláu del levantamientu de ruedes de camión.
- vii. De la que s’asienta y echa a andar la versión deportiva del xuegu tradicional, faise dacuando un rellatu mitificáu o direutamente falsu de los sos orixenes. L’exemplu más claru ye’l del bolu celta, con dos circunstancies que lu faen paradigmáticu. Una, que nun ye namás que’l términu s’asumiere como equivalente de los bolos de Tinéu, sinón que ta asumiéndose mundu alantre como sinónimu xeneral de pasabolu. Y otra, que la lleenda qu’echó a andar col preámbulu del so reglamentu ta yá interiorizada popularmente, inclusive n’informadores calidables y d’edá qu’atopemos nel trabayu de campu. Diz asina:

Tienen el so orixe nos países nórdicos, d’au, poco a poco, foron llegando al nuesu país (...) Esta modalidá llegó concretamente del pueblu celta, gran aficionáu a esti tipu de xuegos.

- viii. Les práutiques formales acaben desanicando la práutica llibre. Munches modalidaes hipernormativizaes o con materiales y espacios cada vegada más especializaos, cadecen d’esti mal: el xuegu escolarizáu (nes clases) o federáu (na competición) tien vida, pero yá naide nun xuega ensin atase a un compromisu, con espontaneidá.
- ix. Col escaezu de los vezos sociales asociaos, el xuegu prautícase pero queda ensin contestu cultural propiu. Ye’l casu de tolos deportes que pierden l’apueste o les meriendes qu’acompañaben al xuegu ancestral. Igual pasa cola perda de ritualidá, que va quedando arrequexada poles formes de competir más puramente olímpiques y contemporánees.
- x. La tresformación de los espacios, les materies y les artesaníes propies del xuegu, desanicia toles conocencies asociaes a l’aición. Ye fácil decatase de qu’antaño cualesquier participante tenía abondes nociones sobre facer el material, construyir o axeitar l’espaciu, etc. Anguaño, los oxetos de xuegu mércense y, munches vegaes, les instalaciones nun hai siquiera quien les sepa construyir o acuriosar.

7. PIESLLE. DE LA NECESIDÁ DE CONSERVAR LOS XUEGOS TRADICIONALES AL PELIGRU DE DEFORMALOS

Facelos deporte ye la estratexa más corriente pa tornar el desaniciu qu'ame-naza a los xuegos tradicionales. Deportificar ye un procesu que surde como res-puesta particular énte'l riesgu d'aculturación ludomotora, que nun ye más qu'u-na espresión concreta del cambéu aceleráu que vive tola cultura en xunto.

N'Asturies, alredu d'una ventena de xuegos tradicionales tán pasando o pasaron yá per esa tresformación que tien unes carauterístiques constantes pero que llega a executase de maneres mui estremaes y dando resultancies tamién abondo diferentes, igual nos efeutos que cinquen al deporte recién creáu, que nos qu'afeuten a la sociedá que lu endolca.

Ente la necesidá de conservar que sienten los usufructuarios del patrimoni-u llúdicu en riesgu y los perxuicios que llega a producir la so deportificación mal planificada, dibúxase una simetría paradóxica. Igual que tenemos desplicao den-de'l cambéu cultural drásticu l'orixe de les reaiciones deportificadores, agora vemos en dalgunes d'elles otru nuevu cambéu cultural non deseáu nin esperáu, qu'en cuenta de ser quien a conservarlos, proyeuta una imaxe deformada d'aque-llos xuegos amenazaos pol desaniciu.

Pa tornar eses dinámiques qu'escurecen la lloable defensa de la cultura, tovía hai muncho qu'afondar nel estudiu de lo que somos, en coordinar esmoliciones y en trabayar tresversalmente, coles miraes cercana y llonxana igual d'enfocaes.

BIBLIOGRAFÍA

PARLEBAS, P. (1999): *Jeux, sports et société. Lexique de praxéologie motrice*. Paris, Édi-tions INSEP. Collection Recherche.